

Vona Gábor

TÖPRENGÉS A HALÁLTUDAT EMBERI CIVILIZÁCIÓBAN BETÖLTÖTT SZEREPÉRŐL

ÉVSZÁZADOKKAL KORÁBBAN KEZDŐDÖTT az a folyamat, amelynek lényegi hatásaként az embert elszakították Istentől illetve a metafizikai világtól. A tudomány és a közvélemény többsége mindezt az emberiség nagykorúvá válásaként, a felszabadulás diadalaként élte meg. Ám miután a dolog beteljesedett, a beindított fogaskereknek tovább öröltek. A folyamatot – az ember alászállását – nem lehetett megállítani. Az ember, amely tegnapelőtt még Isten képmásaként tündökölt, és tegnapra a természet bizakodó gyermeke lett, mára már csak egy problémás állat. Bizonyos értelemben csodálatos, kifejezetten intelligens, többé-kevésbé kulturált, de csak egy állat.

A modern nyugati kutatások már nem is azt akarják bebizonyítani, hogy nincs semmi isteni az emberi létezés felett, hiszen manapság eme kérdés felvetése amúgy is ódivatú és megmosolyogni való, hanem egyenesen azt, mennyire azonosíthatóak vagyunk az állatvilággal. Előbb óriási erők mozdultak meg, hogy minden emberi jelenségről kimutassák, valójában állati az eredete. Az etológia kedvelt feladata lett a társadalmi jelenségek – állam, háború, hierarchia, csoportok, család stb. – vizsgálata különféle fajok viszonylatában. Már a név is árulkodó: összehasonlító viselkedéstudomány. Ma szinte minden emberi jellemzőről bebizonyították, milyen evolúciós és biológiai feltételek hozták létre.

Szerintük jobb, ha kijózanodunk a hosszú évszázadok álmodozásából és beletörődünk végre, mindössze különleges majmok vagyunk. Mivel a gondolat a tudomány számára bizonyítást nyert, és ezáltal a közvélemény előtt is megkérdőjelezhetetlen, azt hihetnénk, a fenti folyamat lejjebb már nem juthat, ezáltal megszűnik. De nem.

A tudósok ugyan bebizonyították az emberi jelenségek állati eredetét, de azért még így is maradt néhány bástyája a „reakciósoknak”, az ember rendkívüliségét képviselőknél. Ráadásul sokszor tudományos alapokon. Ezen körök elismerik az állati eredetet, de mégis sietnek hozzátenni, hogy az emberi civilizáció termékei – a nyelv, a művészet, a tudomány, az eszközhasználat stb. – olyan szintet képviselnek, amely nem csupán kvantitatív, hanem kvalitatív értelemben is megkülönböztet bennünket az állatvilágtól. Vagyis, nemcsak mennyiségi különbségek fedezhetőek fel az emberi jelenségek és azok állati eredete között, hanem minőségek is. Még egyértelműbben: az ember ugyan állat, de az egyetlen kultúrateremtő lény. Nos, a tudomány fő, materialista vonulata ezt az „ember-állat-káromlást” nem hagyhatta, nem is hagyta annyiban. A leszállás folytatódott.

Már rég nem az a cél, hogy bebizonyítsák, az emberi civilizáció valójában az állatvilágból ered; ennél is sokkal ambiciózusabb. Ha létezik egy-

általán valamiféle emberi kultúra, akkor egyértelművé kell tenni, hogy arra az állatok is képesek. Az állatok is alkalmasak fogalomalkotásra, eszközhasználatra, művészetre stb. Az emberi civilizáció eddig megmaradt, sajátuk és bevehetetlennek hitt bástyáit igyekeznek lerombolni. Céljuk bizonyítani, hogy ezeken a területeken sem található minőségi különbség az ember és az állat között. A differencia csupán mennyiségi, vagyis nincs semmi, de semmi olyan emberi, amelynek kezdetét ne találnánk meg valamelyik faj viselkedésspektrumában. Szerintük ezért az emberi civilizáció nem minőségi, csupán mennyiségi ugrás. Mindannyian ismerjük a televíziókból, a tudományos magazinokból ezeknek a kísérleteknek a felszínesen nézve vicces, mélyebben tekintve elkésztítő és felháborító példáit. A matematikus gorilla, a jelekkel kommunikáló – szinte nyelveken szóló – orángután és a finomabb lelkűek számára a szépművész csimpánz...

Jelen sorok írója ezt a több évszázados folyamatot mélységesen elítéli. Az emberi világ az állati felett van, a kettő között éles határvonallal – bár az emberek némelyikénél nagy a kísértés a tudományos kutatások elfogadására –, az isteni világ pedig ugyanígy az emberi felett. A jelenkor számtalan egyéni és társadalmi gondja éppen ennek a leszállási folyamatnak a közvetlen vagy közvetett eredménye. Álláspontunk szerint tehát tévednek azok a kutatások, amelyek az emberi civilizációt állati gyökerekkel magyarázzák. Mert valóban képes lehet néhány emberszabású a fenti kulturális tevékenységek bizonyos szintű elsajátítására, utánzására és produkálására, de a civilizáció nem ezen jelenségek, adottságok, képességek némelyikének vagy egészének birtoklása. Mindezek csupán a felszíni jegyeit adják, de nem annak lényegét, mélystruktúráját. De mit értünk akkor emberi civilizáción?

Ha valami olyat keresünk, amiben szinte bizonyos, hogy az állat és az ember között kvalita-

tív, vagyis minőségbeli különbség található, akkor az valójában nem a nyelv, a gondolkodás, az eszközhasználat, hanem az önmagunk elmúlásáról való tudás. Vagyis a haláltudat. A haláltudat az én-tudat és az időtudat metszete. Az emberi egyén tételezi egyrészt önmagát, másrészt az idő múlását, végül e kettőnek a találkozását. Itt persze nagy a kísértés, hogy azt higgyük, a tudomány megtalálja az állatvilágban mind az én-tudat, mind az időtudat gyökereit, majd azt mondjuk, az emberi haláltudat is csupán mennyiségi különbséget jelent, amelyet az állatvilág is fel tud mutatni. Ha egyelőre nem látjuk ezt, az eszerint nem azért van, mert az állatvilágban nincs meg a gyökere, kezdeti formája, hanem mert mi keressük rossz helyen. A tudomány számára tehát az állatok haláltudatának kimutatása is csak idő kérdése. Sőt, érkehetnek központosított ellenvetések is, mint például az elefántok esete, akik megérik a halálukat, vagy, hogy az állatok is menekülnek a ragadozó elől, vagyis el akarják kerülni az elmúlást stb. Mindezekkel kapcsolatban csupán annyit jegyeznénk meg, hogy az állatokban valóban létezik életösztön, amely akár ki is hunyhat (lásd az elefántok esetét), de olyan állandó jelleggel bíró haláltudat, mint az ember esetében, biztosan nincs.

Az állat ösztönei (a tradicionális tudományok szerint: a fajszellem) által éli életét, igyekszik szaporodni, táplálkozni, kerülni a fájdalmat, pihenni stb., de haláltudat hiányában önmaga létezése sohasem válik kérdőjellé, problémává számára. A tudomány egyelőre még nem volt képes bizonyítékot hozni mondjuk egy identitásválságban szenvedő krokodilról. Jelzem, nem is fog. Egy állatnak nincs fogalma önmaga elmúlásáról, ergo: nincs haláltudata. Szerintünk pedig éppen ez a hol nyílt, hol rejtett, de permanens haláltudat az emberi civilizáció gyökere. Egyedül az embernek kell igazán együtt élnie azzal a kínzó tudattal, hogy előbb-utóbb meg fog halni. Ez mindig is

komoly és súlyos probléma volt az ember számára, nem véletlenül tekintjük a civilizációteremtés fő hatóerejének, de a mai kiszáradt, tudományos, modern korban valóban elviselhetetlenné vált. Itt csupán megjegyezzük, hogy a nem modern, hanem tradicionális alapokon gondolkodók számára a haláltudat emberben való megjelenése nem csupán – megoldandó – probléma, hanem egyfajta bizonyíték is az ember isteni eredetére. Egyedül abban a létezőben merülhet fel az elmúlás mint probléma, amelynek egy része kapcsolatban áll azzal, ami elmúlhatatlan.

Mielőtt továbbhaladnánk, ismét fontos megjegyzést kell tennünk. Még a látszatát is kerülni szeretnénk annak, hogy az ember létezését pusztán pszichológiai drámaként írjuk le. Álláspontunk szerint az ember isteni eredetű lény. Az itt leírt gondolatok tehát nem magyarázzák meg az embert mint létezőt, hiszen álláspontunk szerint ez csak metafizikai alapokon történhet meg. Amire vállalkoztunk ezzel a néhány gondolattal, csupán az, hogy az emberi civilizáció létrejöttének okaira választ találjunk. A miértre nem, pusztán a hogyanra keresünk választ.

Ahogy említettük, az ember az egyedüli lény, amely önmaga létezését problémaként éli meg. Mindez abból fakad, hogy a sorsa megáldotta, megverte saját elmúlásának tudatával. Helyzete egyfajta kényszerhelyzet. Nem tud megfeledezni, nem tudomást venni arról az ismeretről, ami lényegében megkülönbözteti az állatvilágtól. Ez a tudat folyamatosan vele van – ha hiszi, ha nem, ha felismeri, ha nem, ha bevallja, ha nem –, ott van, és belopózik élete minden

egy pillanatába. Azonban a nyílt és fegyvertelen szembenézés a haláltudattal szintén nem járható út. Az túlságosan bénító lenne, olyan légpróbaszerű helyzet, amelynek kiállítására csak nagyon kevesek képesek. Közösségi szinten azonban mindez teljesen elképzelhetetlen. Vagyis, ha az ember nem kíván felőrlődni ebben a valóban szörnyű helyzetben, akkor kezdenie kell valamit a haláltudattal. És itt értünk el ahhoz a ponthoz, hogy válaszoljunk a fentebb feltett kérdésre: mit értünk civilizáción? Valójában a haláltudat fenyegető jelenlétével szembeni építmény, amely egyéni és közösségi szinten egyaránt lehetőséget teremt a földi életre való organikus berendezkedéshez. Egy vár a tenger közepén, ahol a vár a civilizáció, a háborgó tenger pedig a haláltudat, amely folyamatosan szeretné elnyelni az épületet.

Az embernél tehát „civilizációsükség” lép fel. Nem tud meglenni nélküle. Biológiai terminusokkal akár azt is mondhatnánk, hogy az emberi

faj számára az adaptív – a mi értelmezésünkben: a haláltudattal szemben védelmező erővel bíró – civilizáció létezése nélkülözhetetlen a faj fennmaradásához. A „jó” civilizáció rendelkezik ezzel az erővel, a „rossz” nem. Ez adhat magyarázatot arra is, hogy egy gazdaságilag, katonailag prosperáló társadalom hogyan omolhat össze viszonylag gyorsan, miközben egy anyagi szempontok alapján kevésbé erős civilizáció tartósabbnak – a benne élők

„A civilizáció feladata (...), hogy lehetőséget biztosítson az embernek a haláltudat állandó és fenyegető mentális jelenlétével való együttélésre. Ilyen dilemmával az állatfajoknak nem kell megvívniuk, ezért nem is építenek civilizációt. És ez az, ami minőségi különbséget teremt az ember és az állatvilág között.”

számára élhetőbbnek – bizonyulhat. Egy élőlény, amely szinte minden percben – tudva vagy tudattalanul – találkozik önmaga elmúlásával, de arra nem képes megfelelő választ adni, nyilván olyan lelki teher alá kerül, amely nem csupán szellemi integritását, de hétköznapi, fizikai léte-

zését – táplálkozás, pihenés, szaporodás stb. – is veszélyezteti. A civilizáció feladata tehát, hogy lehetőséget biztosítson az embernek a haláltudat állandó és fenyegető mentális jelenlétével való együttélésre. Ilyen dilemmával az állatfajoknak nem kell megvívniuk, ezért nem is építenek civilizációt. És ez az, ami minőségi különbséget teremt az ember és az állatvilág között.

Haláltánc (freskórészlet, Clusone, Olaszország, 15. század)

Nagyon fontos, hogy jól értsük: mindez nem azt jelenti, hogy közöttünk és az állatok között mindössze annyi a különbség, hogy mi civilizációt hozunk létre, ők pedig nem. Ha ezt állítanánk, akkor magunk is annak az embert lealjasító tudományos tendenciának a csapdájába esnénk, amelyet a tanulmány elején kritika tárgyává tettünk. A valódi különbség, hogy az ember közvetlen kapcsolatban áll az istenivel, mivel nem csupán lelke van, mint az állatnak, hanem szelleme is. És mivel az ember szelleme által – inkább csak homályos – ismerettel bír az örökkévalóról, egyúttal – éppen ebből következően – ismerettel bír az elmúlásról, azon belül önmaga elmúlásáról is. A haláltudat tehát innen nézve, ahogy azt már említettük, egyben a szellemi ember sajátja, és ha ezen a nyomvonalon megyünk tovább, akkor csupán az emberi szellem különbözik az állatvilágtól, az ember lelki és testi énjé nem.

Szintén itt kell – bár csak egy pillanatra – felvetnünk a szabadság problémáját, amely az emberi gondolkodás egyik leggyakoribb tárgyát képezi. A szabadság emberi sajátosság, mondhatnánk akár azt is, hogy szintén kvalitatív különbség ember és állat között, és ez igaz is. Az ember szabad akarattal bír, amíg az állat nem. Amit hozzátennénk az évezredek szabadságvitá-

hoz, hogy szerintünk a szabadság gyökere is a haláltudattal függ össze. A bűnbeesés bibliai története során az első emberpár a „jó és rossz tudásának fájáról” evett, az isteni parancs ellenére, amelynek a büntetése a halál volt. Ezt értelmezhetjük úgy is, hogy az emberi szabadság ára a halandóság, jelen esetben a haláltudattal való együttélés kényszere. Az ember független, autonóm döntések meghozatalára képes lény, vagyis szabad, de ezt a szabadságot valójában elveszti, mikor a haláltudat elől menekül.

Az emberi szabadság tehát a bűnbeesés, az Édenkertből való kiűzetés, jelenlegi terminológiánkkal a haláltudat megjelenésének következménye – pontosabban: összefügg a bűnbeeséssel, noha a lényegét tekintve túl van azon. Az ember az isteni közelségből való távozása után, szorult helyzetében is él a szabadságával: civilizációt teremt.

Az ember szenved a haláltudattól, és önmaga védelme érdekében „civilizálódik”. Ha a civilizációt ebből a szemszögből vizsgáljuk, akkor annak mélyebb értelmezését kell adnunk, mint általában szokás. Nem minden civilizáció számunkra, amit ember alkot. Amit az ember alkot, az mindenképpen az emberi kultúra része, de nem feltétlenül az általunk értelmezett civilizációé. A civilizáció születésének ideje – vagyis a haláltudattal mint problémával való emberi szembesülésé – tradicionális fogalmakkal élve

nagyjából egyet jelenthet az aranykor végével. A civilizáció – vagyis az elmúlás érzetével szembeni építmény – három fő pillére pedig a vallás, a művészet és a tudomány, amelyek kezdetben persze nem váltak ennyire élesen külön, sőt, egyfajta szakrális egységet alkottak.

Ekkoriban mindhárom közül a vallás volt a legfontosabb, amely a másik kettőt is áthatotta. Kizárólag szakrális művészet és szakrális tudomány létezett. A művészet és a tudomány célja is isteni volt. Ahogy a történeti idő haladt, úgy szorult egyre inkább háttérbe a szakrális elem a profán elem javára, és ahogy a vallás, a művészet és a tudomány, mint az emberi civilizáció három kvalitatív bástyája egyre jobban despiritualizálódott, úgy szakadt szét egymáshoz fűződő szerves egységük is. A korábbi fegyvertársak versenytársakká váltak, de ez egyben eredeti feladatuk – a haláltudattal szembeni emberi építmény erőssége – elhomályosulását eredményezte. Mára a hármas elkülönülés teljes mértékben megvalósult és nem csupán a művészet és a tudomány veszítette el szakrális inspiráltságát, de bizonyos értelemben maga a vallás is. (A filozófia furcsa szerepet tölt be, valahol a vallás és a tudomány határán, időben egyre inkább a tudomány – és ezzel önmaga létének megkérdőjelezése – irányába haladva. Önállósága szinte kizárólag a nyugati civilizációban jelent meg, Keleten a filozófia a vallás részét képezi és anélkül szinte elképzelhetetlen.)

Az állatvilágban megtalálhatjuk a nyomait az eszközkészítésnek, a gondolkodásnak, a tervezésnek, a kommunikációnak, vagyis az emberi kultúra szinte minden jelenségének, de a haláltudattal való megbirkózás szülte civilizáció jelenségeit – a vallást, a művészetet és a tudományt – nem. Biztosan állíthatjuk, hogy a sáska nem Istenhez imádkozik, a bagoly bölcsessége nem empirikus kísérleteken alapul, a festegető majomnál pedig csak az ostobább, aki pénzt ad

az értelmetlen mázsolmányért. Itt a pont tehát, ahol valóban félredobhatjuk a mennyiségi megkülönböztetést, és nyugodtan kijelenthetjük, megtaláltuk az ember és állat közötti minőségi különbség megdönthetetlen pilléreit. (Nem mintha nekünk erre egyébként szükségünk lett volna, de talán néhány *homo sapiens sapiens* barátunknak segítségére lehetünk, és már nem dolgoztunk hiába.)

Töprengésünk végéhez közeledve, ha megállunk, és a mai, modern helyzetből, a vallás, a művészet és a tudomány szétszakadtságának irányából megvizsgáljuk a kérdést, akkor egyrészt igazoljuk a hármas megkülönböztetés szükségét, hiszen azt fogjuk találni, hogy azok a haláltudattal való együttélés különféle emberi stratégiái, másrészt megértjük, miért működésképtelen a modern civilizáció, helyesebben modern kultúra.

Kezdjük az első kérdéssel: miért vallás, művészet és tudomány jön létre, és nem valami más. A válasz a tanulmányunk központi témájából, a haláltudatból adható meg, nevezetesen ez az a három szellemi alkotás, amely az elmúlás kínzó, bénító hatásától leginkább megvédte az embert mint egyént és közösséget egyaránt. Különösen akkor, amikor még nem is különültek el teljesen. Akkoriban a szakrális, szellemi alap összekötötte a három pillért, egymást erősítették, mondhatni a vallás szerves egységbe vonta mindhármát, míg mára kölcsönhatásuk ugyan itt-ott kimutatható, de inkább csak erőtlen vetélkedéssé fakult. A mai, szegmentált helyzet viszont éppen abban segít bennünket, hogy még intenzívebben lássuk a közöttük lévő különbségeket, és ezáltal megértsük létezésük okát és lényegét. A vallás, a művészet és a tudomány ugyanis a haláltudattal való szembenézés három különféle stratégiája, mondhatni a civilizáció fő fegyvernemei. Érdeemes azt is észrevenni,

hogy egymástól térben és időben teljesen elzárt civilizációk mindháromat rendre életre hívják.

Nyilvánvaló, hogy a haláltudattal való szembenézéshez, az azzal való együttéléshez az örökkévalóság tételezésére, mint valamiféle gyógyírre, mentségre van szükség. A három civilizációs pillér ezért az örökkévalóság megjelenítésének különféle formáit igyekszik megvalósítani és felkínálni az ember számára. Amíg a vallás, a művészet és a tudomány szerves egységet alkotott, a közöttük lévő stratégiai különbségek nem látszottak ennyire egyértelműen. A civilizáció kezdetben szakrális és egységes volt. A három pillér fokozatos különválásával vált egyre nyilvánvalóbbá különbözőségük, aminek az volt az oka, hogy az örökkévalóságtól külön-külön eltávolodtak.

A vallás stratégiája, hogy halandósága kínjától egy a földi életen túli örökkévalóság felmutatásával szabadítsa meg az embert, és egyúttal a földi létezés elviselésére képes társadalmi berendezkedés alapjait megfogalmazza. Ezt persze számtalan formában teheti meg, de a lényeg ettől még nem változik. A művészet a pillanat intenzitását, mondhatni örökkévalóságát igyekszik felfokozni úgy, hogy az elfeledtesse a mulandóságot. A tudomány pedig a világ és az élet átfogó megértésével, megismerésével – ki mondva, kimondatlanul, manapság már inkább tudatalatti szinten – keresi az örök élet titkát, megpróbál fölébe kerekedni a halandóságnak. A vallás tehát a „túlélés”, a művészet az „áttörés”, a tudomány pedig a „meghaladás” stratégiáját állítja szembe a haláltudattal. Sikerük és szerepük az emberi civilizációban – más politikai, történelmi, gazdasági stb. tényezők mellett – ebbéli hatékonyságuk függvénye. Ha egy vallás hitelesen ígér túlvilági létet, sikeres; ha egy művészet élményszerűen lépi túl a pillanat határait, sikeres; végül, ha a tudomány meggyőzően kínál modelleket, sikeres.

Mielőtt zárásul a civilizáció modern válságának kérdésére térnénk, ismét tennünk kell néhány közbevetőleges megjegyzést. Egyrészt az imént bemutatott különbségek valóban csak a jelenből rajzolódnak ki ilyen egyértelműen. A vallás már többször említett, kezdetekben létező organizáló hatása alatt a művészet és a tudomány is a túlvilági élet ígésében állt, vagyis stratégiai különbözőségük akkor még inkább látens, másodlagos formában jelenhetett meg. Másrészt, ahogy a vallás a kezdetekben, úgy a tudomány a modern korban került uralmi helyzetbe a másik kettő viszonylatában. Míg korábban a tudomány a vallás alázatos segítője volt, ma fordított a helyzet, a vallás igyekszik mindent megtenni, hogy létezését a tudomány számára kívánatosná, de legalább elfogadhatóvá tegye. Végül meg kell említeni azt is, hogy a tudomány stratégiai célja eredendően ugyan az örök élet titkának megtalálása volt, éppen a modern korba lépve, amikor átvette az emberi kultúrában domináns szerepét, önmaga adta fel ebbéli célkitűzéseit. És itt elérkeztünk a jelenkori civilizáció működésképességének kérdéséhez.

A mai, tudományos alapú világ önmaga létezését diadalmenetként éli meg. Észleli persze, hogy sok gond, nehézség, konfliktus terheli a glóbuszt, de úgy tesz, mintha képes lenne azokat a maga tudományos alaposságával és józan számításaival mind megoldani. Annak belátására, hogy minden egyes „megoldása” három másik problémát szül, természetesen képtelen. Vagyis egyetlen lehetséges forгатókönyve van: az anyagi világ minél tökéletesebb megismerése, részeire bontása, értelmezése és ezáltal jobbá tétele. Merthogy a világ szerinte nem teljesen jó, a tudományos embernek kell megjavítania. „B” forгатókönyv a mai ember számára nincs, és ilyet nem is tart szükségesnek. Még az sem gondolkodtatja el, hogy ugyan a tech-

nikai, tudományos fejlődés valóban bámulatos, ám az egész civilizációt – különösen Nyugaton – jó ideje körülengi valami „rossz közérzet”.

Ha körülnézünk egy nyugati nagyváros utcáin, döbbenetes látvány tárul elénk, pedig mind ez csupán a felszín. Elhízott, üres tekintetű, hol agresszív, hol szinte debil egyének látszólag céllal, igazából céltalanul bolyongó tömege rajzódik ki. Ami ennél is sokkal beszédesebb, hogy a modern emberek szinte kivétel nélkül depressziósok. Van, akinél ez klinikai szintre süllyed, a többségnél megmarad a „normál” civilizációs szinten, amit már szinte természetesnek tekint. Korunk *gurui*, a pszichológusok (minden kor olyat kap, amelyet megérdemel) – ezek a jobbra kelekótya szélhámósok (tisztelet a kivételnek) – magabiztos, kedveskedő hanghordozással igyekeznek megnyugtatni mindenkit: ja, hogy van egy kis gyomortáji rossz érzése, ilyen-olyan alvászavar, nem szeret egyedül maradni, olykor megmagyarázhatatlanul gyorsan elcsügged vagy megrohanja valami komorság? Ez természetes, hiszen ez amolyan kollektív menedzserbetegség, tudja, a mai rohanó világ...

A manapság uralkodó általános rosszérzésre, a mindennapos depresszióra a pszichológia egyéni recepteket igyekszik kínálni. Állandó testmozgás, valamilyen hobbi megtalálása, különféle kurzusok, közösségek, ahol más sorstársakkal lehet megismerkedni, és sorolhatnánk a sok *placebót*. Ez azonban zsákutca. Egyik is, másik is kudarcot vall, aminek az oka, tanulmányunk fenti soraiból, talán érthető is. A tudományos, vagyis modern életszemlélet, amely felváltotta a szakrális, vagyis tradicionális létszemléletet, tabuvá tette a halált. A modern kor gigantikus kísérlet a halál zárójelbe tételére. A modern civilizáció kísérlet a halál elfelejtésére. A baj csak az, hogy mindez lehetetlen. Éppen a haláltudattal szembeni küzdelem a civilizáció létoka, ahogy fentebb megfogalmaztuk.

Az a civilizáció, amely ezt a lényegi küldetését feladja, megpróbál nélkül berendezkedni, az nem igazi civilizáció, és előbb-utóbb megbukik.

Az igyekezet amennyire nagy, ugyanannyira görcsös. Nem „polkorrekt” az elmúlás megemlézése, sőt, mindenkinek úgy kell tennie, viselkednie, élnie, mintha igazából soha nem halna meg. Mindenki tudja, hogy egyszer meghal, mégis. Fura abszurditásban él a mai ember, mert miközben a tévében megnézi, ahogy kétpercenként kioltanak egy életet, közben a saját halálának kérdése elé mentális falat emel, illetve emeltet a saját kora. Életünkre a halál biztos tudatának nem lehet hatása, olyan módon kell megszerveznünk a mindennapjainkat, mintha minden egyes nappal nem kerülnénk közelebb ahhoz a pillanathoz, amikor létezésünk lényege és értelme döbbenetes erővel kérdőjeleződik meg. Emberek úgy élik le az életüket, hogy folyamatosan menekülnek az élet legfontosabb kérdése, a halál elől, mintha titokban abban reménykednének, talán az egész csak egy kellemetlen átverés. De nem az.

A tradicionális világban az ember különféle, ám alapvetően egybecsengő válaszokat adott a haláltudat kihívására. A halált a vallás segítségével igyekezett „túlélni”, a szakrális művészet segítségével megpróbálta „áttörni”, a szakrális tudomány segítségével pedig „megszelídíteni”. Ezek a válaszok csak látszólag mások, lényegében egyet jelentenek. Aztán, ahogy a civilizáció szakralitása, és ezzel koherenciája kezdett kiveszni, úgy vált elkülönültté vallás, művészet és tudomány, és úgy lett profánná a civilizáció, lett belőle szimpla emberi kultúra. Ilyen értelemben a szakrális civilizáció tehát nem csupán azt jelenti, hogy annak különféle komponensei egyaránt az istenire irányulnak, míg a profáné nem,

„A modern kor gigantikus kísérlet a halál zárójelbe tételére. A modern civilizáció kísérlet a halál elfelejtésére.”

hanem azt is, hogy a szakrális civilizáció érdemi választ ad a haláltudatra, ezáltal alkalmas organikus társadalomszervezésre, míg a profán kultúra erre egyre kevésbé képes, mára pedig szinte képtelen.

A szakrális világban a vallás, a művészet és a tudomány hatalmában áll az emberi létezés legnagyobb dilemmája, a haláltudat feloldása, ezáltal az egész létezést isteni értelemben dinamizálja. Mindez azt jelenti, hogy nem csupán a civilizáció – vallás, művészet, tudomány –, hanem a tágabban értelmezett, vagyis az állatvilágból eredeztethető kultúra – állam, szokások, társadalmi rend, politika, háború stb. – szakralizálására is képes. A profán kultúra esetében a szervező elv elveszik. A vallás, a művészet és a tudomány egyre kevésbé képes érdemi választ adni „az” emberi kérdésre – vagyis a haláltudat fenyegetésére –, ezáltal az emberek elveszítik önmaguk létezésének eredeti okát, ezzel civilizációteremtő erejüket, így pedig az egész építmény darabjaira esik szét, és a kultúra folyamatosan egy dezintegrációs válságtól szenved.

A profán világban a vallás és a művészet szinte teljesen marginalizálódik, egyfajta túrt kategóriába kerül. A vallás kétségbeesett szociális jócselekedetekkel igyekszik megmagyarázni önmaga fontosságát az istentelen, technokrata társadalom előtt. A művészet pedig elefántcsonttoronyba menekül, önmagára erőltetve valamiféle képzeletbeli magasrendűséget, amely tartalmilag azonban teljesen üres. A vallás a gyengék gyülekezetévé, a művészet a sznobok unaloműzésévé züllik. A profán tudomány látszólag uralkodó helyzetbe kerül, egyfajta modernkori vallási csodálat tárgyát képezi, de a megalkotott, majd rövidesen megbukó elméleteinek állandó

fluktuációja jól jelzi sebezhetőségét. Ami pedig kudarcának nagyon ritkán megfogalmazott, bár leglényegesebb és döntő bizonyítéka: igazából a tudomány mára céltalanná vált. Egyáltalán nem képes organikus és – hogy saját törjével döfjük agyon – fenntartható társadalmi berendezkedést építeni. Megbukott.

Az ember életének legdöntőbb kérdése, hogy mit kezd a haláltudattal, amellyel a teremtett lények közül egyedül kénytelen huzamosan együtt élni. Ez a bennünk felmerülő kérdés választja el az embert leginkább az állatoktól. Mindez közvetve isteni eredetünk bizonyítéka is, hiszen csak egy legalább részben örökkévaló lény számára okozhat dilemmát az elmúlás. Az embert a haláltudat permanens és megválaszolatlan jelenléte megbénítaná, ezért – élve egyedülálló szabadságával – civilizációt alkot, vagyis vallást, művészetet és tudományt. Ez a szakrális civilizáció, amely

„Az embert a haláltudat permanens és megválaszolatlan jelenléte megbénítaná, ezért élve egyedülálló szabadságával civilizációt alkot, vagyis vallást, művészetet és tudományt.”

megvédi egyéni és közösségi értelemben is az embert azzal, hogy a „halál fullánkját kihúzza”. Azután a modernizmus megjelenése, elterjedése és győzelme, vagyis a civilizáció profanizálódása révén a vallás, a művészet és a tudomány elveszíti szakralitását és ezzel erejét, képtelen lesz a haláltudat megzabolázására, amelynek közösségi szinten a civilizáció szétesése, egyéni szemszögből pedig a depressziós, modernkori ember megjelenése a következménye. Ebben a közösségi és egyéni szinten zajló kiüttalan káoszban hányszor halljuk a kétségbeesett óhajt: valahogyan valami értelmet kellene adni az életnek! Mi tudjuk, mindez hiábavaló, amíg valaki meg nem érti az igazi kihívást: hogyan adjunk értelmet a halálnak...